UMĚNÍ VELKOMORAVSKÉ ŘÍŠE

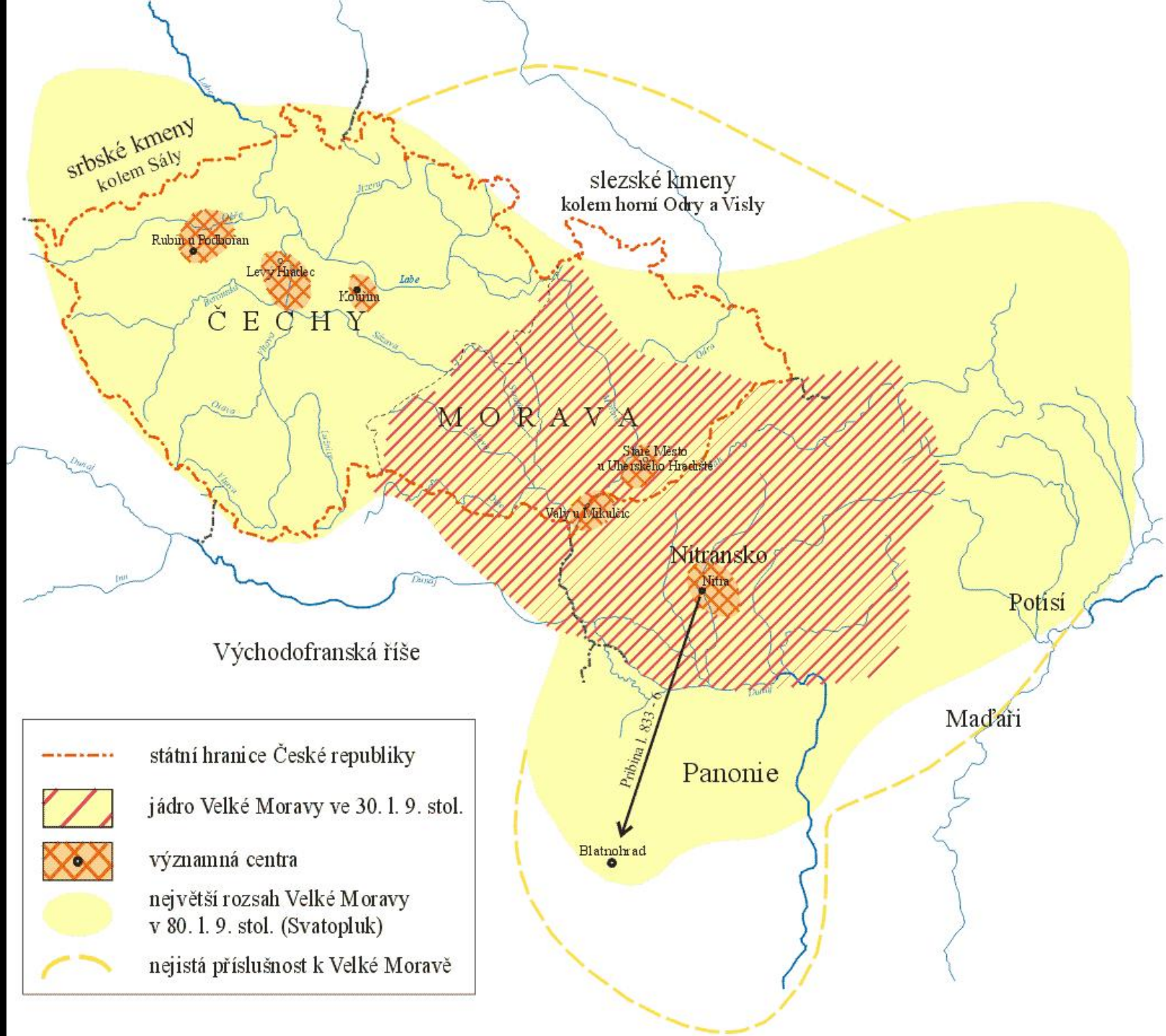
srbské kmeny
kolem Sály
slezské kmeny
kolem horní Odry a Visly
Rubín u Podbořan
Levý Hradec
Kouřim
Labe
ČECHY
MORAVA
Staré Město
u Uherského Hradiště
Valy u Mikulčic
Nitransko
Nitra
Potisí
Východofranská říše
Maďaři
Panonie
Pribina l. 833 - 6
Blatnohrad
státní hranice České republiky
jádro Velké Moravy ve 30. l. 9. stol.
významná centra
největší rozsah Velké Moravy
v 80. l. 9. stol. (Svatopluk)
nejistá příslušnost k Velké Moravě

Výtvarné umění zahrnuje složku

1. monumentální (kamenná církevní architektura, freska)

2. užitou (zlatnictví, kovářství)

ARCHITEKTURA

Mikulčická trojlodní bazilika

Velkomoravský kostel sv. Margity v Kopčanech

DALŠÍ ARCHITEKTONICKÉ PAMÁTKY VELKÉ MORAVY:

Velehrad

Uherské Hradiště - Staré Město

Na Valách

Na Špitálkách

MIKULČICE -VALY

UŽITÉ UMĚNÍ:

ŠPERKY

Bronzové úlomky náušnic. Valy u Mikulčic

Výběr z mnoha **zlatých náušnic** nalezených v hrobech bohatších obyvatel Velkomoravské říše; Valy u Mikulčic

Bronzové knoflíky; Valy u Mikulčic

Zlatý knoflík zdobený granulací; Valy u Mikulčic

Náramek: korálky (kost, keramika) a sklo (nejspíš keltský nebo římský původ); Valy u Mikulčic.

Bronzový nebo měděný náramek; Valy u Mikulčic

Zdobený korálek; Valy u Mikulčic

Zdobené stříbrné nákončí opasku doplněné kameny, uprostřed se sklem, v němž je rytina pravděpodobně koně

Ostruhy s plastikou obličejů. Patřily pravděpodobně vysoce postavenému muži

Zlatý křížek s postavou Krista a rybami

Mikulčice, hrob 1735

UŽITÉ UMĚNÍ:

PŘEDMĚTY DENNÍ POTŘEBY

Horní část **dřevěného vědra se zdobeným kováním;** Valy u Mikulčic

KERAMIKA

Nástroj na psaní do voskových destiček, užším koncem se píše, širším se maže a retušuje. Téměř stejné nástroje byly známé již v Egyptské a Římské říši; Valy u Mikulčic

Detail nádoby na přenášení sypkých materiálů (sůl, koření), řezbou zdobená parohovina; Valy u Mikulčic

Fragment pouzdra na jehly, vyřezávaná kost; Valy u Mikulčic

NATIONAL GEOGRAPHIC ČESKO

Zdroj obrázků: http://www.national-geographic.cz

Použitá literatura:

Dekan J. *Velká Morava, doba a umění*. Praha: Odeon, 1980.

Filip J. *Velká Morava, výstava 1100 let tradice…* Praha: Československá akademie věd, 1964.

Vodičková, J. M. *6 otázek z úsvitu českých dějin*. In History revue, červenec 2007. S. 34 - 37.

http://www.national-geographic.cz

UMĚNÍ VELKÉ MORAVY

Velká Morava je druhým nejstarším státním útvarem na našem území. O její historii se dozvídáme z písemných památek, jakými jsou například Život Metoděje a Život Konstantina, Letopisy království Franků, Letopisy fuldské, latinský spis O pokřestění Bavorů a Korutanců, papežské listy a podobně. Ve mnoha těchto pramenech jsou však zmínky o Velké Moravě jen kusé. Podle nich přicházejí nejstarší Slované do oblasti nad středním Dunajem již ve 4. nebo 5. století našeho letopočtu. V 6. století se objevují první neopevněné osady na Slovensku a při říčce Kyjovce, od 2. poloviny 6. století se osady opevňují. Křesťanství se dostává na Moravu až v 8. století. Právě v době od 6. do 8. století jsou kladeny základy staromoravského knížectví a později Velké Moravy. Kníže Mojmír, zakladatel rodu Mojmírovců, ji sjednotil roku 830. Jeho nástupce Rastislav pozval na Moravu známé věrozvěsty Konstantina a Metoděje, kteří přišli roku 863.

Největší rozkvět Velké Moravy nadešel v 2. polovině 9. století za vlády Svatopluka. V této době se Velká Morava rozprostírala na území Moravy, Slovenska, Čech, části Polska a Saska. Na začátku století 10. se Velkomoravská říše rozpadá. Přispěl k tomu vpád Maďarů v roce 906 a pravděpodobně také přírodní živly:
„Archeologové s odstupem stovek let nacházejí v mikulčickém hradišti dvoumetrovou vrstvu čistého písku, která zanesla koryto řeky. Nejsou v něm žádné předměty vyrobené člověkem ani zbytky rostlin. Nejzajímavější je, že pod naplaveninou nalézají keramiku z konce 9. století. Ve vrstvě nad ní nacházejí střepy ze začátku 10. století. Tato mocná vrstva písečných naplavenin nemůže být výsledkem pravidelných záplav. Odpovědí může být katastrofální povodňová vlna, podobná možná té, která postila Moravu roku 1997.“ (Jarmila M. Vodičková. 6 otázek z úsvitu českých dějin. In History revue, červenec 2007. S. 37.)

Velká Morava tedy existovala jen několik století. Její umění přesto stihlo dosáhnout vyso-

ké úrovně. Tato práce se soustředí na dvě hlavní odvětví: architekturu a užité umění, které zahrnuje šperkařství a jinou řemeslnou výrobu.

ARCHITEKTURA

Nejvýznamnějšími architektonickými památkami z doby Velké Moravy jsou církevní stavby. Většinou byly odkryty pouze základy budov, z rekonstrukcí se ale dozvídáme, jak mohly tyto kostely vypadat. Byly budovány z lomového kamene, spojovaného maltou, uvnitř zdobené barevnými malbami. Ve velkomoravské ústřední oblasti byly nalezeny základy 19 kostelů různých půdorysů.

Mikulčická trojlodní bazilika

Největší velkomoravskou církevní budovou byla mikulčická trojlodní bazilika. Má délku 35 m, šířku 9m, jednu apsidu. Uvnitř tohoto chrámu a v jeho okolí chrámu bylo objeveno a prozkoumáno více než 400 hrobů. Trojlodní bazilika byla s největší pravděpodobností biskupským kostelem. Dokládá to nedaleko nalezená kruhovitá nádrž na vodu – nepochybně baptisterium.

Kostelík sv. Margity Antiochijské v Kopčanech je nejstarší stojící církevní budovou ve střední Evropě. Celý kostel není v původní velkomoravské podobě, některých částí se dotkly pozdější úpravy a přestavby. I tak ale většina kostelíka neztratila svou původní podobu.

Velkomoravská politická organizace se opírala o hrady a opevněná centra. Takovým centrem bylo například Staré Město u Uherského Hradiště s obchodním a výrobním střediskem Veligrad (Velehrad), které je považováno za centrum říše.

Dalšími důležitými centry bylo Pohansko u Břeclavi, Rajhrad, Staré Zámky u Líšně, Nitra a Děvín. Jednalo se především o hradiště v nížinách, která využívala meandrů řek, např. Moravy. Města byla chráněna příkopem, valem a palisádou, v některých případech se objevila i hradba kamenná. Na vyvýšeném místě měl sídlo velmož, kníže či jiný nejvyšší

hodnostář.

K nejvýznamnějším střediskům Velké Moravy patřilo hradiště u Mikulčic. Mikulčice znamenají v raně středověkých dějinách střední Evropy pojem. Zdejší slovanské hradiště patřilo mezi nejvýznamnější mocenská a kulturní centra západních Slovanů v období 8. - 10. století. Od roku 1954 v Mikulčicích probíhá archeologický výzkum.

Byly zde objeveny základy dvanácti kostelů a unikátního knížecího paláce, rozsáhlé pohřebiště se stovkami hrobů, ale i mnoho zbraní, šperků a milodarů. Hradiště se rozkládalo se na několika ostrovech v řece Moravě. Jeho opevněné jádro o rozloze 10 ha tvořil hrad (akropole) a předhradí. Na akropoli byly soustředěny nejdůležitější zděné stavby – kostely a knížecí palác. Zde sídlili příslušníci knížecí rodiny, duchovenstvo, řemeslníci a další společensky vyšší vrstvy obyvatel. Nejvýznamnější z nich zde byli i pochováni.

Předhradí mohlo sloužit i jako sídlo vojenské družiny. Výzkum zde odkryl pozůstatky řady dřevěných domů s dusanými podlahami a ohništi. Podhradí kolem opevněného jádra má rozlohu asi 50 ha. Zde sídlili řemeslníci a zemědělci, ale dřevěné dvorce a kostely si zde zakládali i příslušníci vládnoucí aristokracie. Jednotlivé části aglomerace byly propojeny dřevěnými mosty, protože celé hradiště obklopovala ramena řeky Moravy.

Součástí výzdoby budov byly i nástěnné malby provedené v technice freskové i al secco (způsob malby na suché omítce).

Kde leží Metodějův hrob?
K velkomoravské architektuře se odjakživa váže tajemství Metodějova hrobu. Věrozvěstové Cyril a Metoděj, bratři z řecké Soluně, přinesli Velké Moravě jazyk staroslověnštinu a dva druhy písma, cyrilské a hlaholské. Metoděj zemřel roku 885 a dosud se neví, kde byl pochován.

„Historikové hledají na moravském Velehradě. Poutní místo je sice spojeno s cyrilometodějskou tradicí, ale zdejší cisterciácký klášter je založen až v roce 1205. Dalším lákadlem

pro historiky je blízká hora sv. Klimenta se zbytky kostelíka v Chřibech. Kosti, nalezené zde v roce 1904, odborníci zkoumají v polovině 20. století. Zjišťují pouze, že se jedná o ostatky až ze 14. století. Lépe nedopadá ani zkoumání Na Sadech u Uherského Hradiště či v rotundě sv. Kateřiny ve Znojmě. Ani ona nevznikla v době Velké Moravy.

Největší naděje odborníků se však vztahují k trojlodní bazilice Na Valech u Mikulčic. Hrob, který je tu objevený v roce 1958, dostává evidenční číslo 580. Chybí v něm sice lidské ostatky, ale jsou zde zajímavé artefakty spojované se sv. Metodějem."

Archeolog Klanica se podle tohoto článku domnívá, že Metodějovo tělo bylo posmrtně vyjmuto kvůli klatbě na slovanskou liturgii – za přítomnosti věrozvěstova těla totiž nemohl být chrám používán k bohoslužbám. Kam se však vyzvednuté ostatky poděly, už neodhadne. Další teorie zní, že Metodějovo tělo bylo spáleno a popel rozmetán, což podle Jana Bauera není v případě nepohodlných mrtvých až tak výjimečné. (Vodičková, J. M. 6 otázek z úsvitu českých dějin. In History revue, červenec 2007. S 37.)

ŠPERKAŘSTVÍ

Šperkařství bylo v centrální velkomoravské oblasti na velmi vysoké úrovni. V hrobech zámožných obyvatel se nacházejí zlaté a stříbrné náušnice, prsteny a náramky. Šperkařství užívalo kovy barevné, někdy se však i povrchově upravovalo za použití kovů drahých. Velkomoravští šperkaři znali jak techniku filigrace = zlatnická technika užívající různě splétané jemné stříbrné nebo zlaté drátky ve volných tvarech nebo letované na podklad, tak granulace = šperky zdobené jemnými zrnky kovu. Z dalších technik to bylo kovotepectví, lisování či plátování, stříbření, zlacení,rozšířené bylo odlévání. Oblíbenými klenotnickými technikami byly vrubořez – kombinace světla a stínu a nielo – kombinace tmavé a světlé plochy.

Šperkařské techniky byly dovedeny k takové dokonalosti, že se původně soudilo, že jde o importy z byzantské oblasti. Výzkumy však odkryly pozůstatky řady zlatnických, sklář-

ských, kovotepeckých a šperkařských dílen. Dá se soudit, že řada šperků opravdu pocházela z dovozu, ale většinu výrobků vytvořili moravští šperkaři sami.

Asi nejčastějším nacházeným šperkem jsou náušnice. Nejoblíbenějším je typ, jehož základním prvkem je dutá perla (bubínek), navlečená buď přímo na ušním kruhu nebo visící na trnu. Rozlišujeme několik typů náušnic: hroznovité, bubínkovité, košíčkovité, měsíčkovité a sloupkovité.

Náušnice podunajského původu
- zdobily se jimi ženy nižších společenských vrstev
- velmi prosté předměty zhotovené z levných materiálů, tedy převážně bronzu
- jednoduché kroužkovité náušnice, náušnice s očkem, náušnice se spirálovými závěsky, trubičkovými závěsky nebo dutými nezdobenými kuličkami.

Náušnice byzantsko-orientálního rázu
- skvostně zdobené předměty zhotovené převážně z ušlechtilých materiálů, tedy zlata a stříbra
- náušnice hrozníčkové, bubínkové, košíčkové

Charakteristickými šperky jsou tzv. gombíky, ozdoby oděvu žen i mužů. Gombíky z tenkého lisovaného plechu jsou zdobené tepanými nejčastěji rostlinnými a zřídka zvířecími motivy.
Gombíky mohou být podle Jarmily Vodičkové důkazem spřízněnosti našich velkomoravských předků s Peršany. Vypovídá o tom údajně rekonstrukce šatu moravských vladařů: „Móda Velkomoravské říše se totiž podobá kroji z oblasti severního Íránu a Střední Asie (krátký župan s typickými kulovými sponami.“ - tedy právě gombíky. (Vodičková, J. M. 6 otázek z úsvitu českých dějin. In History revue, červenec 2007. S. 36.)

Dalším ženským šperkem byly prsteny a náramky či náhrdelníky. Na těchto ozdobách nalezneme prastarou symboliku erotiky a mateřství.
Náhrdelníky nalézané v hrobech se skládají ze skleněných, kovových, jantarových, kamen-

ných, hliněných či kostěných korálků. Samozřejmě jednotlivé materiály jsou zastoupeny nerovnoměrně, nejvíce je skleněných, v současné době známe více než 4 000 exemplářů, ostatní jsou v desítkách kusů.
V hrobech příslušníků velkomoravské nobility nalézáme také lunicové závěsky lisované nebo vystřižené z plechu a zdobené filigránem nebo granulací. Lze předpokládat, že lunice ve slovanské mytologii je dokladem stále přetrvávajícího měsíčního kultu.

Velmoži nechávali své opasky zdobit pozlacenými stříbrnými nebo železnými nákončími vykládanými kameny či gemami. Nákončí mají obvykle jazykovitý tvar, stříškovitou horní hranu a několik nýtů v týlní části. Na spodní straně několika z nich jsou vyryty jednoduché stylizované postavy. Někdy se soudí, že jde o žehnající kněze – oranty. Nákončí bývají zdobena různými motivy podle doby a oblasti vzniku, například motivem zvířecích zápasů, zástupů zvířat, gryfů, rostlin, úponků, rohů hojnosti, panovnických portrétů, figur atd.
Další mužskou ozdobou jsou ostruhy, zdobené lidskými maskami nebo palmetami.

Stříbrné a olověné křížky a různé symboly jako zdobné motivy šperků jsou jedním z dokladů křesťanství. Mezi nálezy z Mikulčic je i pozlacení relikviář ve tvaru bohoslužebné knihy.

Křesťanské motivy nacházíme také na tzv. kaptorgách. Kaptorgy jsou duté schránky ve tvaru válce, hranolu či knihy a uzpůsobené k nošení na těle. Bývají zhotovené z bronzového nebo stříbrného plechu zdobeného filigránem. Měly sloužit k uchovávání ostatků svatých.

Tradičními šperky jsou samozřejmě prsteny. Ty velkomoravské lze je dělit na kroužkové, štítkové, zdobené filigránem nebo granulací a kusy zdobené barevnými skly. Jednoduché prsteny se velmi těžko datují, bohatě zdobených exemplářů se pak nalezlo velmi málo.

ŘEMESLNÁ VÝROBA

Významnou složkou řemeslné výroby bylo železářské hutnictví a kovářství. Velkomoravské hutě se nacházejí například u Želechovic (horní tok Moravy) a na Blanensku v Moravském krasu. Kováři vyráběli hlavně zemědělské nářadí – kosy, srpy, motyky, radlice pluhu atp., dále zbraně: meče, sekyry, oštěpy; postroje na koně – udidla, třmeny, ostruhy, různé přezky a průvlečky. Kromě toho vyráběli z kovu také nože a nůžky, kleště, klíče, talíře, lžíce, udice, harpuny, kování věder, rakví atd.

Bojovnické výstroje byly vyráběny z litého bronzu nebo způsobem plátování (potahování kovu jiným kovem, zpravidla zlatem či stříbrem) či tauzování (vkládání ušlechtilého kovu do méně kvalitního za studena spojené s vytvářením různých ornamentů či nápisů.) kovářsky zpracovaného zdobeného železa.
Při výzkumu ve Starém Městě u Uherského Hradiště se podařilo zachytit areál, kde sídlili specializovaní řemeslníci. Dochovaly se jámy nepravidelného půdorysu a nerovného dna, v části z nich se nacházelo ohniště, jež sloužilo k tavení kovů. Nad zahloubenou částí se nacházely jednoduché přístřešky. K tavení drahých kovů sloužily malé tyglíky, většinou zhotovené z hlíny silně promísené s grafitem.

Také keramická výroba hraje významnou roli. Hrnčíři pracovali s ručním hrnčířským kruhem a vypalovali za teplot 800 – 900°C. Běžná keramika se vypalovala v hrnčířských pecích redukčním způsobem, bez přístupu kyslíku, a výsledný výrobek měl tmavý – hnědý, nebo černý – povrch. Kromě užitkových nádob vázovitého tvaru se vyráběly amforky, džbány a čutory, dále cihly a střešní krytiny.

Z dřevěných výrobků se mnoho nedochovalo. Víme, že řezbáři vytvářeli dřevěné talíře a nádoby, například vědra a schránky, často zdobené kováním. Unikátním objevem jsou dva dubové čluny (monoxyly) z Mikulčic. Podle písemného svědectví byzantského císaře Konstantina Porfyrogenneta unesly takové čluny až šest lidí.

Hřebeny, rukojeti nožů, jehelníčky, píšťaly, šídla a hrací kostky byly vyřezávány také z parohů a kostí.
Úlomky pohárů z mikulčické trojlodní baziliky dosvědčují také místní sklářskou výrobu.

POUŽITÁ LITERATURA:

Dekan J. Velká Morava, doba a umění. Praha: Odeon, 1980.
Filip J. Velká Morava, výstava 1100 let tradice... Praha: Československá akademie věd, 1964.
Vodičková, J. M. 6 otázek z úsvitu českých dějin. In History revue, červenec 2007. S. 34 - 37.
http://www.national-geographic.cz